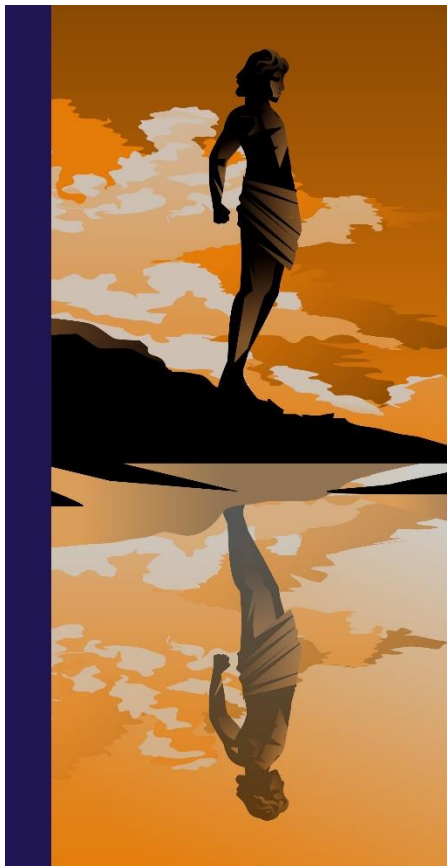

Bijlage bij het hoorcollege *Van Mythen tot Socrates*

VAN MYTHEN TOT SOCRATES

EEN HOORCOLLEGE
GESCHIEDENIS VAN DE
WESTERSE WIJSBEGEERTE,
VAN 3.000 TOT 400 V.C.

door Johan Braeckman

Inhoudsopgave

[Johan Braeckman](#)
[De Corridor](#)

College 1. Inleiding op de geschiedenis van de westerse wijsbegeerte

- [H1. De opzet van deze serie hoorcolleges](#)
- [H2. Inleiding op de filosofie](#)
- [H3. Wat is filosofie?](#)
- [H4. Wat is de oorsprong van de filosofie?](#)
- [H5. Het belang van de geschiedenis van de filosofie](#)

College 2. Filosofie in mythen en legenden (ca. 3000 tot 700 v.C.)

- [H6. Filosofie ontstaat in een stedelijke context](#)
- [H7. De neolithische revolutie](#)
- [H8. Mythen zoals in het boek Genesis en het Gilgamesj epos](#)
- [H9. De boeken Job en Prediker](#)
- [H10. Homerus](#)
- [H11. De Griekse tragedies](#)

College 3. De presocratici (ca. 700 tot 400 v.C.)

[H12. Over de relatie tussen filosofie en wiskunde](#)

[H13. Thales van Milete \(ca 624-546 v.C.\)](#)

[H14. Het belang van wiskunde bij Thales](#)

[H15. De Milesiërs Anaximander \(611 - 546 v.C.\) en Anaximenes \(585-525 v.C.\)](#)

[H16. Pythagoras \(ca. 569-475 v.C.\)](#)

[H17. De filosofie van Pythagoras](#)

[H18. Xenophanes \(ca. 570-470 v.C.\)](#)

[H19. Herakleitos 'de duistere' \(ca. 540-480 v.C.\)](#)

[H20. De filosofie van Herakleitos](#)

[H21. Parmenides \(ca. 515 v.C. - ?\)](#)

[H22. Begin van de zoektocht naar waarheid](#)

[H23. Zeno van Elea \(490-430 v.C.\)](#)

[H24. Overzicht van de presocratici](#)

[H25. Anaxagoras \(ca. 500-428 v.C.\) en Athene als centrum](#)

College 4. De Sofisten (5de eeuw v.C.)

[H26. De sofisten en het relativisme](#)

[H27. Problematiek van het relativisme](#)

[H28. Feitelijkeid en subjectivisme](#)

[H29. Ethiek en relativisme](#)

College 5. Socrates (469-399 v.C.)

[H30. Inleiding op Socrates](#)

[H31. Het Socratisch probleem](#)

[H32. De Socratische methode](#)

[H33. Inleiding op het proces tegen Socrates](#)

[H34. Socrates over democratie](#)

[H35. Het proces tegen Socrates en zijn terechtstelling](#)

[H36. Wat is het goede leven?](#)

[H37. De dialogen *Crito* en *Phaedo*](#)

[Aanbevolen literatuur](#)

[COLOFON](#)

Johan Braeckman

Johan Braeckman studeerde wijsbegeerte en menselijke ecologie aan de Universiteit Gent, de Vrije Universiteit Brussel en de University of California. Hij is hoogleraar wijsbegeerte aan de Universiteit Gent en was Socrates hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. Hij publiceerde meerdere boeken, onder meer *Darwins moordbekentenis* (2001), *De Rivier van Herakleitos. Een eigenzinnige visie op de wijsbegeerte* (met E. Vermeersch, 2008), *De Ongelovige Thomas heeft een Punt* (met M. Boudry, 2012), *Een zoektocht naar menselijkheid* (met D. Verhofstadt, 2021) en *Fascinerend Leven. Markante figuren en ideeën uit de geschiedenis van de biologie* (met L. Van Speybroeck, 2022). Hij geeft geregeld lezingen in binnen- en buitenland over meerdere thema's die in zijn werk aan bod komen. Van Johan Braeckman zijn bij Home Academy verschenen *Darwin en de evolutietheorie*, *Kritisch denken*, *Recht maken wat krom is?* en *Valkuilen van ons denken*. Meer info over Johan Braeckman is te vinden op www.facebook.com/johanbraeckmanofficial/

De Corridor

Dit hoorcollege is tot stand gekomen i.s.m. De Corridor. De Corridor is een multifunctionele ruimte in Wetteren, België, die gelegenheid biedt tot bijeenkomsten van allerlei aard. De meeste events hebben een culturele en educatieve inslag.

Voor meer informatie: www.decorridor.be

Synopsis van het hoorcollege *Van mythen tot Socrates*

College 1. Inleiding op de geschiedenis van de westerse wijsbegeerte

H1. De opzet van deze serie hoorcolleges

Het doel van deze serie hoorcolleges is om een overzicht te geven van de westerse filosofie, van de Oudheid tot heden. Dat overzicht wil inzicht bijbrengen in de volgende vragen:

- Waarover gaat filosofie?
- Wat heb je eraan?
- Wie zijn de grote namen?
- Wat zijn de grote inzichten?
- Wat betekenen de vaktermen (metafysica, ontologie, logica, epistemologie, ethiek...)?

H2. Inleiding op de filosofie

In filosofie gaan we op de diepste mogelijke kwesties in. We “vragen door” tot we bij de fundamentele zaken zijn beland. Het gaat dus al snel over ongemakkelijke vragen, zoals de ultieme vraag naar de zin van het leven. Wetenschappers kunnen onderling bijvoorbeeld een discussie voeren over een kwestie die “ophoudt” met de uitspraak: “dit experiment toonde duidelijk aan dat de zaak zus en zo in elkaar steekt”. Maar voor filosofen begint het dan pas: waarom vertrouwen we op dat experiment? Wat doet een experiment eigenlijk? Op welke manier levert dat kennis op die beter is dan andere methodes? Wat wil dat zeggen “duidelijk aantonen”? Is dat hetzelfde als een bewijs? En wat is dat eigenlijk, een bewijs? Causaliteit? Inductie?

Als iets wiskundig is bewezen, dan nemen we aan dat het helemaal klopt. Maar filosofen vragen dan toch naar de grond, het fundament van die wiskundige kennis: waarop baseert die zich, ultiem. Op intuïties? Maar intuïties zijn vaak zeer onbetrouwbaar. Op “zelf-evidente” inzichten? Maar ook dit is zeer riskant. We hebben al van alles “zelf-evident” gevonden, bijvoorbeeld dat slavernij een “natuurlijk instituut” is, of dat vrouwen minderwaardig zijn dan mannen, enz.

Wiskunde baseert zich op axioma's die onomstotelijk waar lijken, maar we zien dat we ook daar vragen kunnen stellen die naar de kern van de zaak gaan. Je komt dus al snel uit op hele lastige zaken, die filosofen graag ten gronde analyseren. Veel andere mensen hebben daar vaak geen boodschap aan (“als het experiment dat aantoont, dan is dat zo”), maar het is ook niet zo moeilijk om in te zien dat discussies over de grond van de zaak, over de ultieme verantwoording – daarom spreekt men vaak over *ultimate questions* van de filosofie – toch van fundamenteel belang zijn. Als we ons op dat niveau vergissen, gaat al de rest ook de mist in. Als je fundering niet ok is, krijg je vroeg of laat moeilijkheden.

H3. Wat is filosofie?

Enkele definities

Quote filosofe Rebecca Goldstein: *“The real point of philosophy is to maximize our coherence by discovering and resolving the inconsistencies we accrue (verzamelen, opstapelen) as we go about trying to get our bearings (onze weg vinden) in the world, which is our distinctively human project”*.

Luciano de Crescenzo, in zijn *Geschiedenis van de Griekse filosofie*: *“Als we er echt een definitie willen van geven (van de filosofie), zouden we kunnen zeggen dat zij zich bezighoudt met het zoeken naar de betekenis van het bestaan”*. (Is een beetje een beperkte definitie)

Bertrand Russell (in *Problemen der filosofie*, 1912):

“De waarde van de filosofie moet voornamelijk gezocht worden juist in haar typische karakter van onzekerheid. Degene, die niet enige kennis van filosofie heeft, gaat door het leven als iemand die verstrikt zit in vooroordelen, ontleend aan het gezond verstand, aan gebruikelijke meningen van zijn tijd en van zijn land en aan overtuigingen die in hem gegroeid zijn zonder medewerking of gezag van de rede. Voor zo iemand is de wereld gericht op begrenzing, eindigheid, evidentie; gewone dingen roepen geen vragen op en mogelijkheden, waarmee men niet vertrouwd is, worden minachtend van de hand gewezen. Zodra we echter met filosoferen beginnen, merken we dat zelfs de meest alledaagse dingen problemen oproepen, waarop slechts zeer onvolledige antwoorden kunnen worden gegeven. Ofschoon filosofie niet in staat is ons met zekerheid te zeggen wat de juiste antwoorden zijn op de twijfel die ze oproept, is ze wel in staat tot het suggereren van mogelijkheden, die onze gedachten verruimen en bevrijden van de tirannie der gewoonte. Hoewel de filosofie ons gevoel van zekerheid ten aanzien van wat de dingen werkelijk zijn vermindert, vermeerdert ze in belangrijke mate onze kennis van wat ze kunnen zijn; ze ruimt het arrogante dogmatisme uit de weg van hen die zich nooit in het gebied van de bevrijdende twijfel hebben begeven en ze houdt ons besef van het wonderlijke levend door vertrouwde dingen in een ongewoon aspect te tonen.”

Definitie van filosofie die Etienne Vermeersch en ik geven in ons boek *De rivier van Herakleitos, een eigenzinnige visie op de wijsbegeerte*:

“wijsbegeerte is de rationele benadering van problemen waarvoor nog geen wetenschappelijke oplossingsmethodes bestaan”.

Rationeel want niet gebaseerd op traditie, niet op het bovennatuurlijke (bv. een geopenbaard boek) niet op autoriteit, niet onder dwang, verantwoordbaar met argumenten die logisch zijn en niet in strijd met de feiten en coherent met andere kennis.

H4. Wat is de oorsprong van de filosofie?

Je leest vaak dat filosofie begint met verwondering bij de presocratici in de zesde eeuw v.C. Maar dan rijst de vraag: verwondering over wat? En wat is dat, verwondering? Vanuit het perspectief van de definitie over filosofie als rationele methode die kennis zoekt, vinden we dan zoiets terug vóór de zesde eeuw v.C.? Een van de meest aangehaalde bronnen hierover is Diogenes Laërtius in zijn boek *Leven en leer van beroemde filosofen*. Over Diogenes Laërtius is vrijwel niks bekend, behalve dat hij dit boek schreef in het Grieks. Hij moet in het begin van de derde eeuw n.C. hebben geleefd, omdat hij nog de filosofie behandelt van het einde van de tweede eeuw. Hij bespreekt tientallen filosofen, en deelt ze op in scholen: de Ionische school, de Italiaanse, de sceptici, de dogmatici, etc. Het zijn indelingen die we tot op vandaag gebruiken. Dit leidt terug tot Thales van Milete – 624-545 v.C. Men spreekt over “De Mileziërs”. Milete werd door de Perzen verwoest in 494 v.C., waarna er geen noemenswaardige filosofie meer in werd bedreven. Hij is de eerste persoon die Diogenes Laërtius bespreekt, na zijn inleiding. In vrijwel alle handboeken filosofie wordt hij opgevoerd als de eerste filosoof.

H5. Het belang van de geschiedenis van de filosofie

Studie van de filosofie gaat onvermijdelijk terug op de geschiedenis ervan, omdat de meest fundamentele problemen telkens opnieuw blijven opduiken. (Anders dan in de wetenschappen.)

College 2. Filosofie in mythen en legenden (ca. 3000 tot 700 v.C.)

H6. Filosofie ontstaat in een stedelijke context

Vinden we filosofie in bijvoorbeeld:

- Het Gilgamesj Epos? (2100 jr. v.C.)
- De Codex van Hammurabi? (Ca. 1780 v.C.) > een wetboek; over moord, meeneed, diefstal etc.
- In het Egyptische dodenboek? (Eerste delen ontstaan meer dan 1500 jaar v.C.)
- In Bijbelse teksten? Mythologie van diverse culturen uit de oudheid?
- Bij Homerus? Griekse tragedies?

H7. De neolithische revolutie

Al die genoemde teksten zijn een logisch gevolg van de neolithische revolutie. In zijn boek over het ontstaan van de eerste steden/stadstaten (*Against the grain. A Deep History of the Earliest States*) heft de Amerikaanse politicoloog en historicus James Scott geen positieve visie op die ontwikkeling: mensen werden gedwongen om in de steden te gaan leven, waar ondervoeding was, ziekten, geweld, slavernij. Slaven moesten het land bewerken, gingen vroeg dood, dus waren er voortdurend nieuwe slaven nodig. Hierdoor ontstond wetgeving, zie bv. wetten die het vluchten van slaven regelen in de wettekst (de code of codex) van Hammurabi, de koning van Babylonië (1792–1750 v.C.). Het ontstaan van de landbouw en veeteelt is zeer belangrijk. Daaruit volgt van alles wat relevant is voor het uiteindelijke ontstaan van de filosofie. Bij het samenleven met duizenden mensen zijn andere regels nodig om het samenleven mogelijk te maken. Het schrift ontstaat omdat er behoefte is om allerlei zaken duidelijk vast te leggen. Als eerste waren dat boekhoudkundige zaken op kleitabletten. Het ontstaan van steden leidt tot allerlei vragen over positie van “burgers” in de stad en de verhouding tussen de steden en stadstaten onderling.

H8. Mythen zoals in het boek Genesis en het Gilgamesj epos

Mythen

Een mythe is een verhaal dat aan de menselijke fantasie ontspruit, waaraan de toehoorders een zeker geloof hechten (in tegenstelling met bv. sprookjes) en waarvan men ondermeer de volgende functies kan onderscheiden:

- Ze ordenen de wereld of een gedeelte ervan tot een samenhangend geheel, zodat de angst voor het chaotische, voor het onbegrijpelijke, wordt gereduceerd.
- Ze bieden een verklaring voor bijzonder vreesaanjagende fenomenen of pijnlijke en revolterende toestanden (de dood, het lijden, ziekte, etc.).
- Door te verklaren, rechtvaardigen en consolideren ze tevens bepaalde individueel menselijke of maatschappelijke situaties (bv. de ondergeschikte positie van de vrouw).
- Mythen geven m.a.w. betekenis en structuur aan het leven; ze bieden een antwoord op vragen zoals: waarom zijn we hier, heeft het leven (en de dood) een betekenis, is er een “zin” die we moeten vinden?
- Pseudo-vragen? Niettemin: we bedenken “van nature” antwoorden.
- Mythen bevatten “waarheden” over de menselijke conditie, bv. dat iedereen sterfelijk is; dat hoogmoed voor de val komt; dat macht, beroemdheid en aanzien relatief zijn.
- Mythen en verhalen zijn “episch” als ze betrekking hebben op het ontstaan en de constructie van een beschaving, die zonder de “heroïsche” daden van een of meerdere helden niet zou bestaan. Vaak moet daarvoor de “wilde natuur” van de helden “gedomesticeerd” worden en moet men vijanden overwinnen. De prijs voor “beschaving” is geweld tegen het “wilde”, het vijandige.

De Zondeval in Genesis

God, de Heer, bracht de mens in de tuin van Eden, om die te bewerken en erover te waken. Hij hield hem het volgende voor: 'Van alle bomen in de tuin mag je eten, maar niet van de boom van de kennis van goed en kwaad; wanneer je daarvan eet, zul je onherroepelijk sterven.'(...)

De slang vroeg aan de vrouw: 'Is het waar dat God gezegd heeft dat jullie van geen enkele boom in de tuin mogen eten?' 'We mogen de vruchten van alle bomen eten', antwoordde de vrouw, 'behalve die van de boom in het midden van de tuin. God heeft ons verboden van de vruchten van die boom te eten of ze zelfs maar aan te raken; doen we dat toch, dan zullen we sterven.' 'Jullie zullen helemaal niet sterven, zei de slang. 'Integendeel, God weet dat jullie de ogen zullen opengaan zodra je daarvan eet, dat jullie dan als goden zullen zijn en kennis zullen hebben van goed en kwaad.'

De vrouw keek naar de boom. Zijn vruchten zagen er heerlijk uit, ze waren een lust voor het oog en ze vond het aantrekkelijk dat de boom haar wijsheid zou schenken. Ze plukte een paar vruchten en at ervan. Ze gaf ook wat aan haar man, die bij haar was, en ook hij at ervan. Toen gingen hun beiden de ogen open en merkten ze dat ze naakt waren. Daarom regen ze vijgenbladeren aan elkaar en maakten er lendenschorten van. (...)

'Vervloekt is de akker om wat jij hebt gedaan, zwoegen zul je om ervan te eten, je hele leven lang. Dorens en distels zullen er groeien, toch moet je van zijn gewassen leven. Zweten zul je voor je brood, totdat je terugkeert naar de aarde, waaruit je bent genomen: stof ben je, tot stof keer je terug.' (...)

Toen dacht God, de Heer: Nu is de mens aan ons gelijk geworden, nu heeft hij kennis van goed en kwaad. Nu wil ik voorkomen dat hij ook vruchten van de levensboom plukt, want als hij die zou eten, zou hij eeuwig leven. Daarom stuurde hij de mens weg uit de tuin van Eden om de aarde te gaan bewerken, waaruit hij was genomen.

In het boek Genesis lezen we hoe het komt dat er mannen en vrouwen zijn, dat we sterfelijk zijn, de grond moeten bewerken, enz. Het wordt uitgelegd zonder meta-reflectie. Er is zelfs een verbod op het ontwikkelen van kennis over goed en kwaad. Adam noch Eva discussiëren met de regels die god invoert, of de straffen die hij uitdeelt. Vragen zoals: is dit wel juist, is dit rechtvaardig, is dit correct... worden niet gesteld. In filosofie doet men dit nu net wel.

Het Gilgamesj epos

Situering in Sumer (Soemer), in het zuiden van Mesopotamië (hedendaags Irak). Een van de oudste beschavingen (stedelijk leven, handel, literatuur, politiek, arbeidsverdeling, etc.).

Het epos speelt zich af in de stad Uruk (= Oeroek – 300 kilometer ten zuiden van Bagdad). Het werd geschreven in spijkerschrift en is ontstaan tussen 3300 en 2900 v.C. Het kent ongeveer 3000 regels.

Inhoud:

- Gilgamesj: koning van Uruk, ca. 2620 v.C.
- Gaat over lotgevallen Gilgamesj en Enkidu.
- Meerdere samenstellingen (zoals later toegevoegd deel over de onderwereld)
- Zondvloedverhaal; 'Noah' figuur; rol van de slang (invloed op Genesis)
- Gilgamesj is twee-derde God en een derde mens & de grootste held aller tijden.
- Omwille van zijn hardvochtigheid, scheidt de God Anu de wildeman Enkidu. Ze vechten, Gilgamesj wint, waarna ze bevriend worden.
- Ze gaan op avontuur, doden een demon die het cederwoud beschermt. Ze maken een vlot van het hout, varen terug naar Uruk.
- Gilgamesj wijst de godin Ishtar af. Haar vader Anu stuurt een stier op hem af, maar Gilgamesj en Enkidu doden het dier.
- De goden straffen daarop Enkidu, die op zijn sterfbed de hel beschrijft.
- Gilgamesj is ontroostbaar. Hij krijgt angst voor de dood en gaat op zoek naar het eeuwige leven.
- Hij krijgt kansen op onsterfelijkheid, maar verkwanselt ze.
- Onderwerpen: tegenstelling natuur (Enkidu, cederwoud) & cultuur (Gilgamesj, de stad).
- Enkidu wordt menselijk; wordt "beschaafd". O.a. door seks te hebben (voortplanting zeer belangrijk in die tijd) (Bijbel: gaat en vermenigvuldig u)
- De mens doolt door het leven, zonder richting of doel. Waartoe dient het allemaal?
- Belang van vriendschap en het drama van de dood
- Natuurrampen (onder de invloed van de goden)
- Wat betekent het om een mens te zijn?
- Gilgamesj wil na de dood van Enkidu geen onsterfelijke roem, maar reële onsterfelijkheid.
- Centrale thema: angst voor de dood en het zoeken naar onsterfelijkheid

Citaten uit het Gilgamesj epos

"O Gilgamesj, waartoe dit dwalen? Het leven dat je zoekt zul je nooit vinden. Toen de Goden de mensheid schiepen, beschikten zij de dood voor de mensheid en hielden het leven voor zichzelf... Maak plezier, elke dag; dans en vermaak je, dag en nacht!...bewonder het kind dat je bij de hand houdt. Laat je vrouw genieten van je voortdurende omhelzingen! Want dat is het lot [van de stervelingen]."

Gilgamesj:

“Niemand wil de dood zien.

Niemand wil het gezicht van de dood zien.

Niemand wil de roep van de dood horen.

Maar de grimmige dood maait iedereen neer.

Wij stichten gezinnen. Wij zegelen testamenten. De broers verdelen de erfenis. Tweespalt eerst in het land. (...)

Plotseling is er niets meer.

De slapende en de dode, wat lijken ze op elkaar!

Een afbeelding van de dood bestaat niet.

Vergeefs is het gebed van een dode.”

Thema's in Gilgamesj zijn filosofisch, ook nu nog (problemen waar we geen oplossingsmethodes voor hebben – dood, lijden, zingeving...), maar ze worden niet filosofisch uitgewerkt. Er is geen poging tot rationele behandeling van de vraagstukken, geen vraag naar kwaliteit van de argumentatie; geen meta-reflectie.

H9. De boeken Job en Prediker

Het boek Job

- Funderingsproblematiek: geluk van de bozen
- Lijden van de deugdzamen
- 5e of 4e eeuw v.C., minstens twee auteurs
- Stelt de vraag naar het waarom van het lijden van de rechtvaardige
- De vraag naar de (on-)rechtvaardigheid van de wereldorde; naar het probleem van een goede, almachtige en alwetende God enerzijds, en het zinloze lijden anderzijds.
- De fundamentele vraag van de plaats die de mens aan het lijden geeft
- Vóór Job werd het menselijk lijden verklaard door menselijke schuld
- Job accepteert dit niet, en maakt dit aan God duidelijk.
- Uiteindelijk redeneert hij: ik aanvaard het goede, en daarom ook het kwade.
- God maakt alles ongedaan.

Citaten uit het boek Job

“Waarom hebben de goddelozen het goed, ja steeds beter naarmate zij langer leven? Hun familie vaart wel, ouders leven nog, en de nieuwe generatie treedt al aan.

Ongestoorde vrede geniet hun huis, Gods gesel treft hen niet.

Het dekken van hun stieren slaat altijd aan, hun koeien kalven en weten van geen misdraacht.

Buiten spelen hun kinderen en het lijkt wel een huppelende kudde; ze zingen bij tamboerijn en cider, vermaken zich met muziek en fluit.

En eerst na een leven in geluk gesleten dalen zij af naar het dodenrijk.

Diezelfde mensen zeggen tot God; laat ons met rust, we stellen geen belang in uw plannen. Waarom de almachtige dienen? Waarom tot hem bidden? God schenkt goddelozen alle goeds, maar hij speelt in hun stuk geen rol.

Gaat hun licht ooit uit? Krijgen ze de rampen die ze verdienen? Vermorzelt hen Gods wraak? Worden ze ooit weggeblazen als stro, als kaf meegezogen door de wind? (...)

Brengt God ooit de hoogmoedigen tot inzicht, spreekt hij ooit een oordeel over hen uit?

Nooit! De een blijft gezond tot aan zijn dood, leeft in vrede, zonder zorg, welgedaan en goed in het vlees, fris tot in het merg van zijn gebeente...”

Prediker (ca. 200 v.C.)

Ook Prediker gaat over diepe filosofische kwesties: hoe om te gaan met de onrechtvaardigheid van de wereldorde? En hoe aan zingeving te doen in een werkelijkheid die vaak zo zinloos lijkt?

Citaten uit het boek Prediker

Ijl en ijdel, zegt Prediker, ijel en ijdel, alles is ijdel. Wat heeft de mens aan al zijn zwoegen en tobben onder de zon?

"Lucht en leegte, zegt Prediker, lucht en leegte, alles is leegte. Welk voordeel heeft de mens van alles wat hij heeft verworven, al zijn moeizaam gezwoeg onder de zon?"

Want in veel wijsheid ligt veel verdriet, en als iemand kennis vermeedert, vermeedert hij smart.

"Want éénzelfde lot treft mensen en dieren: beiden ademen hetzelfde leven, beiden sterven dezelfde dood. De mens heeft dus niets voor op het dier. Alles is ijdel."

"Wie dood en begraven is, is beter af dan een die nog leeft. Maar het beste af is hij die nooit werd geboren: hij hoeft al dat ellendig gedoe onder de zon niet mee te maken".

"Beiden [mensen en dieren] gaan naar dezelfde plaats. Ze zijn voortgekomen uit stof en keren terug tot stof."

"En wie weet of de levensgeest van de mens omhooggaat en die van het dier omlaag naar de aarde?"

Bij Job moet je uiteindelijk alles van God aanvaarden: daar kan geen filosoof vrede mee nemen. En Prediker constateert, maar gaat niet constructief om met de vraag naar zingeving.

H10. Homerus

Over Homerus (ca. 800-750 vr. C.?) zijn weinig gegevens bekend. Hij is de auteur van de werken *Illiad* & *Odysee*. De *Illiad* (synoniem voor Troje) beschrijft 51 dagen uit het tiende jaar van de Trojaanse oorlog. De *Odysee* (naar Odysseus, Griekse koning van het eiland Ithaka) beschrijft de lotgevallen van Odysseus, die na de Trojaanse oorlog terugkeert van het eiland van de nimf Calypso en zijn weg moet vinden naar Ithaka, waar zijn vrouw Penelope op hem wacht en hem al die jaren trouw bleef. De verhalen Homerus zijn episch. Gaan over de geboorte van Griekenland als natie. Epische mythes en verhalen zijn verbonden aan grote, belangrijke beschavingen. Denk aan Gilgamesj (Mesopotamië); Homerus (Griekenland), Beowulf (Engeland), La Divina Commedia (Italië) en andere. De taak van dergelijke literatuur is duidelijk anders dan die van de filosofie.

H11. De Griekse tragedies

Is er filosofie in de tragedies van Aeschylus (*Oresteia* e.a.), Sophocles (*Oedipus Rex* e.a.) en Euripides (*Elektra* e.a.) uit de vijfde eeuw v.C.?

College 3. De presocratici (ca. 700 tot 400 v.C.)

H12. Over de relatie tussen filosofie en wiskunde

Al die verhalen, zoals die van Gilgamesj, de mythische, homerische, Bijbelse, epische, lyrische en andere bieden ons allemaal een reflectie op het leven, de dood, relaties, ziekte en gezondheid, oorlog en vrede. Ze brengen een manier van leven naar voren, verklaren angstaanjagende verschijnselen, geven een verklaring voor de menselijke conditie. Ze geven aan hoe het samenleven te reguleren. Maar er is geen rationele reflectie over de antwoorden zelf. De argumenten worden niet gewikt of gewogen, er is geen meta-perspectief. Geen vragen zoals: kunnen we dit wel weten, en hoe dan, en waarom hebben anderen hierover andere ideeën?

Dat verandert in de zesde eeuw: daar ligt de betekenis van Thales Van Milete, en zo kunnen we ook begrijpen waarom filosofie en wiskunde tegelijk ontstaan zijn. Er wordt namelijk voor het eerst naar betrouwbaarheid van uitspraken gezocht. De relatie filosofie & wiskunde begint bij Thales en is nooit weggeweest. Veel grote filosofen waren ook wiskundigen, en omgekeerd – denk aan Descartes, Leibniz, Bertrand Russell – of hadden een bijzondere belangstelling voor de wiskunde.

H13. Thales van Milete (ca 624-546 v.C.)

Milete (in Ionië aan de Egeïsche zee) is een moderne stad toentertijd, die veel handeldreef. Lag geprangd tussen Griekse wereld en het Perzische rijk. Thales Van Milete was de eerste wiskundige en eerste filosoof. Hij is geboren in tweede helft van de zevende eeuw v.C. Hij heeft voor zover we weten zelf niks geschreven (zoals Socrates). Hij was zeer bereisd en bracht meetkunde en astronomie mee uit o.a. Egypte. Het belang van Thales: zijn uitgangspunten waren de vragen en methode, niet de antwoorden.

H14. Belang van de wiskunde bij Thales

In wiskunde gaat het om bewijsvoering, dus betrouwbaarheid. Bij wiskundige voorbeelden kan iedereen inzien dat dit klopt. Er zijn geen gezagsargumenten nodig, geen dwang, geen bovennatuurlijk iets, geen verwijzingen naar een geopenbaard tekst. Louter door je rede, je verstand te gebruiken kan je inzien dat Thales iets naar voren bracht waarover iedereen het eens kon zijn. Thales wou zijn beweringen bovendien onderbouwen en beargumenteren en was niet dogmatisch.

Citaat uit gedicht *Lamia* van John Keats (1795-1821), Engelse romantische dichter

Do not all charms fly at the mere touch of cold philosophy?

There was an awful rainbow once in heaven

We know her woof, her texture; she is given

In the dull catalogue of common things.

Philosophy will clip an Angel's wings,

Conquer all mysteries by rule and line,

Empty the haunted air, and gnomed mine -

Unweave a rainbow as it erewhile made

The tender-person'd Lamia melt into a shade.

Twee tradities in westerse ideeëngeschiedenis gaan terug tot Thales en zijn mede-filosofen:

- Rationeel, zoeken naar natuurlijke, wetenschappelijke verklaringen: wetenschap, rationalisme, logica, scepticisme, het feitelijke.

Versus

- Hunkeren naar het mysterieuze, het ondoorgrondelijke, het onverklaarbare: religie, mystiek, het geloof in het paranormale, het bovennatuurlijke enz.

H15. De Milesiërs Anaximander (611-546 v.C.) en Anaximenes (585-525 v.C.)

Anaximander (611-546 v.C.)

Uit Milete, leerling van Thales, ca. 20 jaar jonger. Oerstof – of archè -is niet water maar het *apeiron*, het onbegrensde. Hieruit is alles ontstaan en alles zal er ook in eindigen. *Apeiron* ligt ten grondslag aan vier hoofdelementen water, lucht, aarde & vuur.

Anaximenes (585-525 v.C.)

Uit Milete. Hij leefde in de tijd dat de Perzen Milete bedreigden – en uiteindelijk vernietigden in 494 v.C. Hij schreef het boek *Over de natuur*, waarvan slechts enkele fragmenten bewaard zijn gebleven. De oerstof bij hem is lucht. Er is een stof - lucht - die orde en leven inblaast in de dingen.

H16. Pythagoras (ca. 569-475 v.C.)

Uit Samos (niet ver van Milete), zeer bereisd, bracht veel kennis mee, onder andere uit Egypte, werd leermeester van de zoon van de tiran en piraat Polycrates.

H17. De filosofie van Pythagoras

De 'Oerstof' of archè is bij Pythagoras het getal. Alles is uitdrukbaar in getallen. Er zijn wiskundige, of meetkundige regels die de orde 'opleggen' aan de wereld en de natuur en hij gaat verder: niet alleen is alles uitdrukbaar in getallen; alles *is* getal. Orde is gelijk aan harmonie, en harmonie is wiskundig. Zijn getal-filosofie werd een getalmystiek. Wanneer de werkelijkheid zich niet laat beschrijven door de wiskunde, dan is dat des te slechter voor de werkelijkheid. Begin traditie in wijsbegeerte die abstract denken belangrijker acht dan werkelijkheid zelf. Pythagoras introduceerde aldus de combinatie wiskunde en theologie, wat een immense invloed had op westerse denken (via Plato) en de opvatting dat wiskunde ontologisch reëel is (niet zomaar door mensen wordt bedacht).

H18. Xenophanes (ca. 570-470 v.C.)

De schattingen over zijn geboorte- en sterfdatum lopen uiteen. Xenophanes is een filosoof van de generatie na Pythagoras, en net als Pythagoras sloeg hij een brug tussen het oosten en westen van de Griekse cultuur. Hij groeide op in Colophon, ca. 160 kilometer ten noorden van Milete (in de buurt van het huidige Izmir), maar toen hij in de 20 was moest hij de stad verlaten. Het grootste deel van zijn vermoedelijk lange leven werd hij een soort zwervende dichter. Hij bracht liederen, gedichten en satires (hij hekelde iedereen, ook Homerus). Maar Xenophanes bedreef ook de filosofie, meer bepaald in Elea, in Zuid-Italië. Zoals alle presocratici lag ook bij hem de klemtoon op de natuur, de werkelijkheid in de brede zin van het woord. In zijn natuurfilosofie was het centrale element niet water, lucht, apeiron of getallen, maar aarde. Hij schreef een boek getiteld *De natuur*.

H19. Herakleitos 'de duistere' (ca. 540 v.C. - 480 v.C.)

Uit Efese, aan Ionische kust – niet ver van Samos en Milete. Hij had de reputatie van een verstrooide professor. Van zijn boek *Over de natuur* zijn ongeveer 130 fragmenten bewaard. Hij was naar verluidt nogal hooghartig, en distantieerde zich van de andere filosofen (de Mileziërs en Pythagoreeërs). Anders dan de andere filosofen zocht hij niet naar de oorsprong van alles, omdat hij blijkbaar dacht dat alles er altijd al geweest was. In de plaats daarvan, zei hij, ging hij op zoek naar zichzelf: hij schreef over dromen, over emoties, over het menselijk karakter.

H20. De filosofie van Herakleitos

Het centrale inzicht van Herakleitos is dat alles verandert of “stroomt”: *panta rhei*. Daarom bracht hij het vuur als centraal element naar voren, in plaats van een “vast” of stabiel element zoals water of lucht of getallen. De filosofen tot dan toe verwaarloosden verandering – ze zochten naar het fundamentele, stabiele, onveranderlijke dat erachter zit.

H21. Parmenides (ca 515 v.C. - ?)

Parmenides, uit Elea, omstreeks 515 v.C. geboren, Grieks Italië. Weinig zekerheid over data, maar hij moet jonger zijn geweest dan Herakleitos en ouder dan Socrates. Volgens Diogenes Laërtius was hij een leering van Xenophanes, maar geen volgeling ervan. Thematisch is Parmenides nog presocratisch, maar hij ondermijnt alle verklaringen voor en opvattingen van en over de natuur die vóór hem gegeven zijn. Zijn denken is zeer origineel. Ook al heeft Parmenides hoogst merkwaardige opvattingen, en gaat hij nogal radicaal in tegen andere presocratische natuurfilosofen, zijn opvattingen zijn toch typerend naturalistisch, in de betekenis van: enkel het natuurlijke telt, het bovennatuurlijke biedt ons geen goede verklaringen. Hij schreef zijn ideeën neer in een gedicht, waarvan ongeveer 150 regels bewaard zijn gebleven. Het enige wat bestaat is het 'zijn', en het zijn is één. Verandering, beweging, is slechts schijn. Zintuiglijke kennis is bedrieglijk. De werkelijkheid bestaat uit één geheel, onveranderlijk, eeuwig en je kan het niet opdelen.

H22. Begin van de zoektocht naar waarheid

Bij Parmenides vinden we het begin van de traditie die het intellect, het rationele, het theoretische hoger plaatst als het zintuiglijke, het waarneembare, het praktische. Hij beïnvloedde hiermee Plato, die ook de waarheid elders zocht (de vormenwereld) en op een omgekeerde manier Aristoteles, die het belang van de direct waarneembare werkelijkheid beklemtoonde. Die tegenstelling tussen rede en empirie, heeft ook een opdeling van de werkelijkheid tot gevolg: een deel dat als het ware wisselvallig en tijdelijk is, en dat onze zintuigen ons tonen (daar vind je dus niet echt betrouwbare kennis) en een ander, veel belangrijker deel dat onveranderlijk en “hoger” is, en dat we via ons intellect moeten leren kennen – daar kan je ‘echte’ kennis vinden, die stabiel is, tijdloos en universeel.

H23. Zeno van Elea (490 - 430 v.C.)

Zeno, uit Elea, was de beroemdste leerling van Parmenides. Hij probeerde wiskundig aan te tonen dat zijn leermeester gelijk had.

De “paradoxen” van Zeno

Een paradox is een schijnbare tegenstelling, bv. “hoe meer ik weet, hoe meer ik weet dat ik niets weet”. Lijkt tegenstrijdig, maar is het niet. Zeno zou een veertigtal paradoxen hebben bedacht, waarvan we er nog 9 kennen. De bronnen zijn Plato en Aristoteles, de Griekse filosoof Proclus uit de vijfde eeuw n.C. (hij schreef veel over wiskunde, o.a. commentaar op Euclides) en de zesde-eeuwse Griekse filosoof Simplicius.

H24. Overzicht van de presocratici

Een overzicht van de basisaspecten presocratici:

- Studie van de natuur – kritiek op ‘bovennatuurlijke’ verklaringen
- Overtuiging dat de natuur door wetten wordt gereguleerd
- Vertrouwen in mogelijkheid om hierover betrouwbare kennis te verwerven
- Wiskunde als model hiervoor, hoewel zij ook sommige van de problemen inzagen die dit met zich meebrengt
- Inzicht dat de werkelijkheid verandert (seizoenen, groei, geboorte, dood, verval en ontstaan van orde)
- Overtuiging dat men moet en kan inzicht verkrijgen in aard en oorzaken van die verandering (studie van het zijn en het worden)
- Bij sommigen: overtuiging dat een 'oerstof', intrinsiek onveranderlijk, ten grondslag ligt aan processen van verandering. Bij atomisten: ‘atomen’

- Onze kennis hierover: afkomstig van (vaak hele kleine) fragmenten en van latere auteurs.

De meeste presocratici leefden vooral in Ionië en Zuid-Italië. Vanaf nu meer in Athene, zoals de sofisten, Socrates, Plato, Aristoteles, e.a.). Tussen 499-479 vonden de Perzische oorlogen plaats, zoals omschreven in het magistrale werk van Herodotus, *Het verslag van mijn onderzoek*, ook bekend als *Historiën*. Herodotus was journalist, historicus en schrijver van reisverhalen. Hij schreef over Perzië, Egypte, verschillende Griekse steden, Babylon enz.

De grote staatsman Pericles leidde Athene van 461 tot 429. Hij stimuleerde de kunsten, de architectuur (Parthenon) en was zeer geïnteresseerd in filosofie. Onder zijn vrienden bevonden zich de filosofen Zeno van Elea, Anaxagoras en Protagoras. Van Pericles is een redevoering overgeleverd door de schrijver en militair Thucydides. De meest bekende tekst is de zogenaamde grafrede van Pericles, 431 vr. C., uitgesproken voor de soldaten die zijn gesneuveld in de oorlog tussen Athene en Sparta (de Peloponnesische oorlog). Hij heeft het over de doden, maar richt zich tot de nabestaanden.

Citaat grafrede van Pericles

'Wij hebben een staatsvorm, die niet een navolging is van de wetten van onze burens; neen, wij zijn veeleer zelf een voorbeeld voor menig ander, dan dat anderen ons tot voorbeeld strekken. De naam van deze staatsvorm is volksregering (democratie), omdat invloed op staatszaken bij ons niet een recht is van weinigen, maar een recht van velen. In geschillen tussen burgers geldt voor allen gelijkheid voor de wetten en met de maatschappelijke beoordeling staat het zo: heeft iemand om iets een bijzonder aanzien, dan dankt hij een hogere onderscheiding in het openbare leven minder aan zijn afkomst dan aan zijn persoonlijke verdienste. Armoede is geen schande; voor ieder, hoe arm ook, staat de mogelijkheid open, de gemeenschap te dienen... zo hij dat kan. Vrij leven wij als burgers in onze gemeenschap en in het dagelijkse leven remmen wij elkaars gedragingen niet door spiedende argwaan, want wij zijn niet misnoegd over onze naaste, zo die zich eens buiten de conventies stelt; ja, zelfs onze blik, die wel niet straffen, maar toch pijnlijk steken kan, verraadt daarover geen wrevel.'

H25. Anaxagoras (ca 500-428 v.C.) en Athene als centrum

Anaxagoras was een leerling van Anaximenes. Hij is geboren in Ionië, maar trok naar Athene, het nieuwe centrum. Anaxagoras woonde dertig jaar in Athene en introduceerde er de natuurfilosofische denkbeelden en een manier van redeneren.

College 4. De Sofisten (5de eeuw v.C.)

H26. De sofisten en het relativisme

De sofisten brengen een bijzonder belangrijke wending aan in filosofie. Net zoals Socrates (tijdgenoot) hebben ze interesse in de mens en het menselijke. Athene in de vijfde eeuw had een debatcultuur met veel discussies en rechtszaken. De sofisten deden zich voor als universele geleerden. Sommigen waren het ook wel echt, zoals Protagoras, Hippias, Antiphon en Gorgias. Ze onderwezen in: grammatica, taal, literatuur, muziek, recht, ethiek, politiek, wiskunde en de aard van religie. Sofisten zochten kennis over de mens en de maatschappij. Ze zochten naar praktische oplossingen voor intellectuele, abstracte kwesties. Sofisten verdedigden wat wij "het gezond verstand" zouden noemen.

H27. Problematiek van het relativisme

Dit is een hele lastige en complexe problematiek, en vrijwel elke belangrijke filosoof sedert de sofisten heeft zich er over gebogen. Over subjectivisme en relativisme en externe onbetwistbare referentiepunten.

H28. Feitelijkeid en het subjectivisme

Doorwerking van het relativisme: in de tweede helft van de twintigste eeuw beweerden de zogenaamde postmodernistische filosofen dat “de feitelijkeid” niet bestaat, en dus ook “de waarheid” niet. Ze volgden Nietzsche die meende dat er enkel interpretaties zijn en geen feiten. De postmodernisten gaan nog verder en beweren dat alles het resultaat is van sociale constructie; van cultuur, van historische aspecten, en van macht.

Wat het relativisme, subjectivisme en postmodernisme betreft: er schuilt zeker een kern van waarheid in dat wat we als kennis beschouwen tot op zekere hoogte een sociale constructie is, maar daaruit concluderen dat we “de waarheid” nooit kunnen vinden, lijkt fout. Het is niet noodzakelijk onredelijk om ervan uit te gaan dat er zoiets als de objectieve realiteit bestaat. Evenmin ligt de waarheid in het midden.

H29. Ethiek en relativisme

Zijn morele regels onvermijdelijk subjectief en relatief? Het leidt geen twijfel dat verschillende culturen verschillende morele opvattingen hebben, of ethische voorschriften of morele codes. Velen redeneerden zoals Herodotus: andere culturen hebben nu eenmaal andere morele codes, en er is geen objectieve standaard om te evalueren welke code beter is dan een andere. We moeten dus tolerant zijn tegenover andere morele codes. Onze morele code heeft dus evenmin een bijzonder statuut. Ze werkt voor onze gemeenschap, maar ze is niet beter of slechter dan een andere. Die redenering kennen we nu als cultureel relativisme. Socrates en zijn leerling Plato verzetten zich tegen het relativisme, zowel wat moraal betreft als kennis in het algemeen. Er is tegenwoordig veel discussie over hoe tolerant we moeten zijn, in het bijzonder tegenover het intolerante, maar het is goed om te beseffen dat er ook hier niets nieuws onder de zon is: debatten tussen relativisme en antirelativisme bestonden ook al in de vijfde eeuw v.C.

College 5. Socrates (469-399 v. C.)

H30. Inleiding op Socrates

Zijn leven stond in dienst van de filosofie, in het bijzonder van zoektocht naar rechtvaardigheid en zijn terdoodveroordeling was de beste dienst die hij zijn roeping kon bewijzen. Voor velen is het nog steeds een mysterie. Hoe kan het dat de Atheense democratie een zeventigjarige man ter dood veroordeelde die ogenschijnlijk niet veel meer deed dan discussiëren met allerlei mensen? Socrates heeft zelfs niks geschreven, behalve misschien een paar gedichten, maar er is niks bewaard gebleven. Niettemin hebben we veel materiaal: van Plato, van Xenophon, en reeds tijdens zijn leven verschenen er teksten waarin hij opduikt, meer bepaald in de komedie *De wolven* van de dichter en komedieschrijver Aristophanes. Ook Aristoteles heeft het vaak over Socrates, al is hij vijftien jaar na de dood van Socrates geboren. Net daarom kan hij er ook objectiever over schrijven dan de anderen, die hem persoonlijk kenden. Hij studeerde twintig jaar bij Plato, dus ongetwijfeld heeft hij veel over Socrates gehoord. *De wolven* van Aristophanes werd reeds opgevoerd in 423 v.C., dus 24 jaar vóór de dood van Socrates. Toont aan dat Socrates een zekere bekendheid had in Athene, maar duidelijk ook een enigszins vreemde en excentrieke figuur was.

H31. Het Socratisch probleem

We hebben dus veel materiaal over Socrates, maar toch is het erg moeilijk om een precies beeld van hem te krijgen. We leren hem immers alleen maar kennen door de ogen van anderen, in het bijzonder die van Plato, zijn belangrijkste leerling. Het is zeer moeilijk om uit te maken waar Socrates eindigt en Plato begint. Dit staat bekend als het “socratisch probleem”. Wat weten we nu met relatief grote zekerheid over Socrates? Hij was van lage, arme komaf. Zijn vader was een stenenkapper (beeldhouwer klinkt wat overdreven), zijn moeder een vroedvrouw. Hij was heel zijn leven lang arm. Hoe hij zich – en zijn gezin – in leven hield, is niet bekend. Hij was niet gehecht aan uiterlijke schijn, rijkdom, maatschappelijke status. Maar hij koketteerde daar ook niet mee. Hij hield van mooie jongemannen. We weten ook dat hij moedig was als militair: hij nam deel aan de gevechten tegen de Spartanen, tijdens de Peloponnesische oorlog, die Sparta en Athene uitvochten tussen 432 en 404 v.C., beschreven door de Atheense legeraanvoerder Thucydides. Het liefste wat hij deed, was in gesprek en discussie gaan met eenieder die daartoe bereid was. Zijn leerlingen, diegenen die in de ban van Socrates geraakten, vonden het geweldig om deel uit te maken van die discussies, of om ze te volgen.

H32. De Socratische methode

De Socratische methode bestaat uit het aangaan van een dialoog en discussie, tot antwoorden als het ware uit de andere komen (i.p.v. als leermeester op te treden). Filosofie liet zich niet in teksten vastleggen, volgens hem. Het was een activiteit, een proces: gesprekken voeren in kleine groepen, debatteren, tot iedereen tot betere inzichten komt. Het gaat om helderheid en logica van argumentatie. Intuïtie, traditie, openbaring en autoriteit zijn niet goed genoeg en worden genadeloos aangepakt, tot mensen in opperste verwarring zijn. Opinions worden onderzocht op consequenties en consistentie. Hij was vnl. geïnteresseerd in de mens, en vooral ethiek (goedheid, rechtvaardigheid, eer, deugdzaamheid, dapperheid, lafheid, vroomheid, goddeloosheid, plichten burger in maatschappij, enz., maar ook waarheid en schoonheid). Centrale vraag bij Socrates: hoe moeten wij leven? Socrates beweert dat hij zelf geen wijsheid bezit, maar er wel voortdurend naar op zoek is. Daarom is het noodzakelijk dat mensen tot kennis over zichzelf komen – *gnothi seauton* zegt Socrates her en der in het werk van Plato, “ken uzelve”.

H33. Inleiding op het proces tegen Socrates

Het proces en de terechtstelling vond plaats in 399 v.C. Socrates was toen hij bijna zeventig jaar oud was. Hij werd ervan beschuldigd dat hij de officiële goden niet erkende, dat hij nieuwe goden introduceerde en de jeugd bedierf. Dat klinkt allemaal erg vaag, wat de indruk versterkt dat men excuses zocht om een lastpost uit te schakelen. Maar het is natuurlijk Plato die dit schrijft, jaren na de gebeurtenissen en die niet alleen de opvattingen van Socrates naar voren wil brengen, maar hem ook wil witwassen. Hij wil aantonen dat Socrates onterecht is veroordeeld en gedood.

H34. Socrates over democratie

Het was bekend dat Socrates vaak de wijsheid van de demos in vraag stelde. Hij vond het dwaas om de staat te laten besturen door mensen die daar helemaal geen verstand van hadden. Hij beweerde dat groepen mensen zich doorgaans dwazer gedragen en meer gewelddadig dan individuele mensen. Het is een discussie die we tot op vandaag kennen.

H35. Het proces tegen Socrates en zijn terechtstelling

Het proces tegen hem werd opgestart door de dichter Meletus (in Athene kon iedereen een proces opstarten), gevolgd door de redenaar Lycon en Anytus, een Atheense zakenman. Die Anytus had zo zijn redenen om Socrates aan te klagen en had nog een appeltje te schillen met Socrates. Hij spande dus samen met de dichter Meletus en de redenaar een proces aan tegen Socrates. Meletus en Lycon hadden ook min of meer persoonlijke redenen: ze vertegenwoordigden de handel en de letterkunde, die Socrates ook geregeld had bekritiseerd. Socrates mag zich verdedigen, maar hij doet dat vanaf een bepaald moment zodanig dat hij zichzelf nog meer in moeilijkheden brengt, door te spotten met de jury en de aanklagers. Ook zegt hij in zijn verdediging weinig over de aanklachten zelf, behalve dat hij ze wil ontkrachten met enkele slimigheden die wellicht ook niet goed overkwamen. Het lijkt er sterk op dat hij zijn terdoodveroordeling over zichzelf afriep; alsof hij wou dat hij door de democratie aan zijn einde zou komen. Socrates had nochtans kunnen ontkomen: hij had zichzelf beter kunnen verdedigen, en eerder had hij de stad kunnen verlaten, en zijn vrienden hadden zelf bewakers omgekocht. Hij kon nog ontsnappen, letterlijk, maar hij wou niet. Hij was oud, en het had geen zin om op zijn leeftijd nog elders de rest van zijn leven te slijten, vergroeid als hij was met Athene. Maar bovendien: zijn proces of straf ontlopen zou totaal in strijd zijn met zijn principes, met zijn manier van leven: hij kon niet anders dan zich uiteindelijk neerleggen met wat de vertegenwoordigers van de polis beslisten, ook al wat hij geen democraat. Het komt erop neer dat Socrates – althans de Socrates in de *Apologie* van Plato – zijn manier van leven uiteenzet en verdedigt, veeleer dan zich te verweren tegen de officiële aanklacht die tegen hem was ingediend.

H36. Wat is het goede leven?

Wat is het goede leven voor Socrates? Het is het doen van het goede: rechtvaardig en deugdzaam leven, zo help je je eigen ziel. Leef je op een foute manier, dan breng je je ziel schade toe. Wat dat precies inhoudt, je ziel helpen of schade berokkenen, is niet meteen duidelijk, en Socrates heeft het ook niet systematisch uiteengezet. Dat wil dus zeggen: Plato heeft dat niet gedaan. Belangrijk hier is ook dat Socrates redeneerde dat je geen kwaad met kwaad moet vergelden, omdat kwaad kwaad is. Dat wil zeggen: ook als je je vijand, die jou misschien iets heeft misdaan, kwaad berokkent, is dat nadelig voor je ziel, voor je geweten en je gemoedsrust. De ethiek van Socrates was niet gericht op de eigen familie, clan, polis of gemeenschap, maar in principe op de hele mensheid.

H37. De dialogen *Crito* en *Phaedo*

Plato's dialogen *Crito* en de *Phaedo* zijn twee teksten met veel aangrijpende, ontroerende passages.

De dialoog *Crito* bestaat uit een gesprek tussen Socrates en Crito in de gevangenis. Daarin ontstaat er een discussie over ontsnappen en rechtvaardigheid. Socrates zegt dat hij enkel wil ontsnappen als men hem ervan kan overtuigen dat het rechtvaardig zou zijn om dat te doen. Dat lukt niet: Socrates argumenteert dat men zich bij de wetten moet neerleggen en die moet naleven, ook al zijn ze fout. Door te ontsnappen zou hij zich buiten de wet plaatsen. Zijn veroordeling was wel een vorm van kwaad, maar ontsnappen zou dat ook zijn.

In de dialoog *Phaedo*, vertelt Phaedo hoe de laatste dag van Socrates is verlopen. Er waren enkele intimi bij. Zo hebben ze het in het begin met Socrates over de vraag of er wel leven na de dood is. Er worden verschillende argumenten gewikt en gewogen. Socrates (= Plato) blijft ervan uitgaan dat zijn ziel zal verder leven. Socrates legt uit wat er met de ziel gebeurt nadat het lichaam is gestorven. De goede zielen (in het bijzonder die van filosofen) gaan naar een gelukzalige plaats, en de besten daarvan blijven daar, zij hoeven niet terug naar een ander lichaam te gaan. Minder goede zielen moeten een tijdje boete doen, en dan opnieuw een tijd in een lichaam doorbrengen. De slechtste zielen komen in de Tartaros terecht, zeg maar de hel uit de Griekse mythologie. Naast enkele

intermezzo's gaat Socrates verder in op zijn denkbeelden over de natuurfilosofie, waarmee hij in zijn jeugd kennismakte. Maar het hoogtepunt van de hele tekst is het einde, dat beschrijft hoe Socrates de gifbeker drinkt.

Aanbevolen literatuur

Primaire bronnen

Adler, M., ed.: *Great Books of the Western World, deel 4: Aeschylus, Sophocles, Euripides, Aristophanes* (Encyclopedia Britannica, 1952)

Barmash, P.: *The Laws of Hammurabi* (Oxford University Press, 2020)

Curd, P. & Graham, D., eds.: *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy* (Oxford University Press, 2011)

Diogenes Laërtius: *Leven en leer van beroemde filosofen* (Damon, 2008)

Diverse auteurs: *Bijbel. Het Oude Testament, De deuterocanonieke boeken, Het Nieuwe Testament & Toelichtingen* (Athenaeum, 2004)

Graham, D., ed.: *The Texts of Early Greek Philosophy* (Cambridge University Press, 2010)

Herodotus: *Het verslag van mijn onderzoek* (Sun, 1995)

Homerus: *Ilias & Odyssee* (Athenaeum, 2016)

Plato: *Verzameld werk* (Bert Bakker, vertaling Hans Warren en Mario Molegraaf)

Plato: *Verzameld werk* (De Nederlandsche Boekhandel, vertaling Xaveer De Win, 1978)

Thucydides: *De Peloponnesische oorlog* (Singel Uitgevers, 2001)

Vanstiphout, H.: *Het epos van Gilgamesj* (Sun, 2001)

Secundaire bronnen

Auroux, S., ed.: *Encyclopédie Philosophique Universelle. Les Notions Philosophiques* (PUF, 2 vols, 1990)

Borchert, D., ed.: *Encyclopedia of Philosophy* (MacMillan Reference, 2006)

Colaiaco, J.: *Socrates Against Athens. Philosophy on Trial* (Routledge, 2001)

Collector's Library of Essential Thinkers: Selected Writings On Socrates (Collector's Library, 2004)

Copleston, F.: *A History of Philosophy*, 9 vols (Doubleday, 1994)

Edwards, P., ed.: *The Encyclopedia of Philosophy* (Macmillan Publishing Co., 1967)

Foulquié, P.: *Dictionnaire de la langue philosophique* (PUF, 1962)

Gottlieb, Anthony: *De droom der rede. Een geschiedenis van de filosofie van de Grieken tot de Renaissance* (Ambo, 2000)

Graig, E., ed.: *Routledge Encyclopedia of Philosophy* (Routledge, 1998)

Graves, R.: *Griekse mythen*, 2 vols. (Olympus, 2008)

Grayling, A.C.: *De geschiedenis van de filosofie* (Spectrum, 2019)

Huisman, D.: *Dictionnaire des philosophes*, 2 vols. (PUF, 1984)

Jacob, A., ed.: *Encyclopédie Philosophique Universelle. L'Univers Philosophique* (PUF, 1989)

Jones, L., ed.: *Encyclopedia of Religion*, sec. edition (MacMillan Reference, 2005)

Kenny, A.: *A new history of western philosophy*, 4 vols. (Clarendon Press, 2004)

Lalande, A.: *Vocabulaire technique et critique de la philosophie* (1926)

Mattéi, J.-F., ed.: *Encyclopédie Philosophique Universelle. Le Discours Philosophique* (PUF, 1998)

Mattéi, J.-F., ed.: *Encyclopédie Philosophique Universelle. Les Oeuvres Philosophiques* (PUF, 2 vols, 1992)

Morrison, D., ed.: *The Cambridge Companion to Socrates* (Cambridge University Press, 2010)

Röd, W., ed.: *Geschichte der Philosophie* (C.H. Beck, 2021)

Russell, B.: *Geschiedenis der westerse filosofie* (Servire Katwijk, 1948)

Stone, I.F.: *Het proces Socrates* (Sesam, 1988)

Vermeersch, E. & Braeckman, J.: *De rivier van Herakleitos. Een eigenzinnige visie op de wijsbegeerte* (Houtekiet, 2008)

Colofon

Home Academy geeft hoorcolleges uit voor thuis en onderweg. Direct te downloaden of onbeperkt te beluisteren in de Home Academy Club. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door boeiende sprekers. Zo kan je kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank. Download de Home Academy app voor het beluisteren van onze hoorcolleges op een mobiel of tablet.

Kijk verder op www.home-academy.nl

Uitgave Home Academy Publishers
Middelblok 81
2831 BK Gouderak
Tel: 0182 – 370001
E-mail: info@home-academy.nl

Opname	Frits de Bruijn (De Corridor te Wetteren, 2021-2022)
Stem Inleiding	F.C. van Nispen tot Sevenaer
Muziek Intro	Cok Verweij
Mastering	Frits de Bruijn
Vormgeving	Floor Plikaar

© Hoorcollege Copyright 2022 Home Academy Publishers B.V.
ISBN 978 90 8530 235 3
NUR 732, 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.